

Proračuni dalmatinskih općina na početku XX. stoljeća (1900.–1908.)

ANTE BRALIĆ

Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru, Zadar, Republika Hrvatska

KARLO KRALJEV

Zadar, Republika Hrvatska

Članak se bavi proračunskim prihodima i rashodima dalmatinskih općina na početku XX. stoljeća. Sumarno je obrađeno svih 90 dalmatinskih općina u korelaciji s brojem stanovnika i prihodima po broju stanovnika. Također je prikazan indeks rasta prihoda i rashoda između 1900. i 1908. godine. Za četiri općine – Vrgorac, Benkovac, Vis i Split – dan je detaljniji opis proračunskih stavki. Svi navedeni podaci uspoređeni su sa širim austrijskim okruženjem.

KLjučne riječi: proračun, dalmatinske općine, početak XX. stoljeća, zadarski kotar, BDP austrijskih pokrajina.

Dalmacija je bila ekonomski najslabije razvijena pokrajina u austrijskome dijelu Monarhije.¹ Njezino se gospodarstvo temeljilo na poljoprivredi koja je bila ekstenzivna. Udio poljoprivrednoga stanovništva bio je veoma visok, a operetivali su ga kolonatski odnosi.² U političko-administrativnom smislu Dalmacija je imala svoj vlastiti zakonodavni dom – Zemaljski sabor dalmatinski

* Članak je nastao u sklopu istraživanja za diplomski rad Karla Kraljeva, *Porezni prihodi dalmatinskih općina na početku 20. stoljeća*, pod mentorstvom dr. Ante Bralića. Diplomski je rad obranjen u Zadru 2009. godine.

¹ David F. GOOD, *The Economic Rise of the Habsburg Empire 1750-1914.*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1984., 150.

² Za više vidi Dinko FORETIĆ, "Društvene prilike pred prvi svjetski rat s osobitim osvrtom na radničku klasu", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, II, Razdio Historije, arheologije, historije umjetnosti (1), Zadar 1963.; ISTI, "O ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovici XIX stoljeća do Prvog svjetskog rata", *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, zbornik, Zagreb 1969.; Tereza GANZA-ARAS, "Pokušaji preobrazbe sela i zadružni pokret u austrijskoj Dalmaciji od razdoblja liberalizma do 1918.", *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, br. 19, Zagreb 1986.; E. SMIRIC, *La Dalmazia non è povera, studio compilato sulla base dati e statistiche ufficiali*, Zadar 1920.

(pokrajinski parlament), svoju vladu – Zemaljski odbor, te Carsko i kraljevsko namjesništvo u Zadru.³ Upravno je Dalmacija 1912. bila podijeljena na četrnaest kotareva i devedeset općina.⁴

Upravo je dalmatinsko gospodarstvo, tj. porezni prihodi dalmatinskih općina, tema ovoga rada. Kroz njih možemo rasvijetliti makroekonomsko stanje Dalmacije na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Brzopisna izvješća Dalmatinskog sabora vrijedan su i opsežan izvor podataka o poreznim prihodima dalmatinskih općina. U njima su sadržani prihodi i rashodi dalmatinskih općina po stavkama. Osim za dalmatinske općine Brzopisna izvješća nezaobilazan su izvor za pokrajinske zaklade, općinske zaklade te za ostale oblike financiranja i potrošnje dalmatinske uprave. Ona sadrže i podatke svih pojedinaca koji primaju plaću iz “pokrajinskog proračuna”, podatke o bolnicama, školama te prijepise zasjedanja Dalmatinskog sabora. Brzopisna izvješća obuhvaćaju razdoblje od 1870. do 1912. g., kada je raspušten Sabor,⁵ podijeljena su u 44 toma, a čuvaju se u Znanstvenoj knjižnici u Zadru.⁶

Obrađeni su prihodi dalmatinskih općina za razdoblje od 1900. do 1908. g., koji se nalaze u tomovima 37.–44.⁷

Dosadašnja istraženost

Prijašnjih radova na ovu tematiku gotovo da nema. Iako postoje različiti radovi o gospodarskoj povijesti Dalmacije, oni su tematski i ne bave se makroekonomskim pokazateljima, dok statistiku donose samo usputno. Ovaj je rad, za razliku od spomenutih, temeljen na statistici i njezinoj analizi i sistematizaciji, tj. bavi se makroekonomskim pokazateljima poreznih prihoda. Osim ovoga rada, Brzopisnim izvješćima bavio se i Dinko Foretić u svome djelu “Ekonomске i društvene prilike u Dalmaciji (1860-1914): borba za ponarođivanje općina u Dalmaciji”⁸, ali on je podatke samo prenio te ih nije analizirao i sistematizirao. Treba naglasiti kako je Foretić u svom radu prenio podatke za razdoblje od 1870. do 1900. g., dok ovaj rad obrađuje podatke od 1900. do 1908., tj. posljednje godine za koje imamo podatke u Brzopisnim izvješćima.

³ Za više vidi Marijan DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja prvoga svjetskog rata*, Zadar 1998.

⁴ Broj dalmatinskih općina, kao i kotareva, rastao je. Tako je 1900. bilo 90 općina i 14 kotareva. Poimenični popis općina i kotareva vidi u: Državni arhiv u Zadru, Fond Stampe, kut. 57, br. 206/1914.

⁵ Za više vidi Ivo PERIĆ, *Dalmatinski sabor 1861-1912. (1918.) god.*, Zadar 1978.

⁶ Znanstvena knjižnica u Zadru (dalje: ZKZd), Brzopisana izvješća... zasjedanja Zemaljskog sabora dalmatinskog, Signatura dal Per C-35.

⁷ ZKZd, Brzopisana izvješća... zasjedanja Zemaljskog sabora dalmatinskog.

⁸ Vidi *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, zbornik, Zagreb 1969.

Austro-ugarski makroekonomski pokazatelji u međunarodnom okruženju

Kako bismo mogli dobiti valjani pregled dalmatinskoga gospodarstva, trebamo ga najprije usporediti s gospodarstvom Austro-Ugarske i gospodarstvima stranih zemalja. Tek kada steknemo uvid u to moći ćemo objektivno sagledati odnos dalmatinskoga gospodarstva s onim Austro-Ugarske.

Tablica 1. Komparativna razina BNP-a po stanovniku izabranih zemalja (preuzeto iz D. F. GOOD, n. dj., 242.)

	1830.	1840.	1850.	1870.	1890.	1913.
Austrija*	100	100	100	100	100	100
Habsburško Carstvo (Austro-Ugarska)	82	nema podataka	nema podataka	85	nema podataka	89
Njemačka	123	125	135	165	177	176
Francuska	134	142	146	185	169	163
Ujedinjeno Kraljevstvo	173	185	201	265	258	229
Italija	133	126	121	131	102	105
Nizozemska	174	179	187	213	192	179
Belgija	148	161	180	240	206	211
Švicarska	138	147	171	231	231	229
Švedska	97	93	92	103	117	161
Danska	104	106	113	143	164	205
Norveška	140	143	154	177	172	177
Španjolska	132	135	137	138	105	87
Rusija	85	79	77	105	59	77

* Pojam Austrija odnosi se na austrijski dio Monarhije.

Gornja tablica prikazuje samo jednu veličinu kroz duže razdoblje. Godine 1830. Habsburško Carstvo imalo je najniži indeks BNP-a po stanovniku. Njemu susjedne zemlje imale su nešto viši BNP po stanovniku, ali razlika nije bila velika – kretala se između 10 i 50%. Ističu se zapadnoeuropske parlamentarne monarhije Velika Britanija i Nizozemska s najvišim BNP-om. U razdoblju između 1830. i 1850. g. nije bilo većih promjena. Promjene postaju očite u dvadesetogodišnjem razdoblju između 1850. i 1870. godine. To se vrijeme naziva Zlatno razdoblje liberalizma, a ujedno je i razdoblje velike gospodarske ekspanzije. Definira se od kraja revolucionarnih zbivanja 1849. pa do kraha Bečke burze 1873. godine. U tom su razdoblju veliki napredak ostvarile Francuska, Njemačka (iako i dalje razjedinjena), manje srednjoeuropske i zapadnoeurop-

ske države, a ponajviše Velika Britanija koja je ionako 1830. imala najviši BNP po stanovniku. Države koje nisu ostvarile napredak su Austro-Ugarska, Rusija i Španjolska te novoujedinjena Italija. To su države koje nisu prihvatile liberalne reforme ili, bolje rečeno, koje su ih prihvatile kasno i u manjem obujmu.⁹ U razdoblju od 1870. do 1913. g. razlika između Austro-Ugarske i srednjoeuropskih zemalja vidno pada u odnosu na zapadnoeuropske zemlje. Velika Britanija i dalje ima najviši BNP po stanovniku (dijeli prvo mjesto sa Švicarskom), a ujedinjena Njemačka prestigla je Francusku. Austro-Ugarska je uspjela smanjiti razliku između sebe i razvijenijih zemalja, dok Rusija i Španjolska nisu, jer je u Austro-Ugarskoj, za razliku od ovih zemalja, reformni proces nakon 1867. g. ipak uzeo maha.¹⁰

Tablica 2. Efektivni BDP iz 1914. izražen u milijardama američkih dolara iz 2006. g. (preuzeto iz http://voluntaryexchange.typepad.com/voluntaryexchange/2006/08/effective_gdp_i.html)

Država (teritoriji)	Realni BDP	Stanovništvo u milijunima	Realni BDP po stanovniku	Udio u primarnom sektoru	Efektivni BDP
Njemačko Carstvo	244	67	3,640	37	153
Austro-Ugarska	101	51	1,980	70	30
Ujedinjeno Kraljevstvo	226	46	4,910	12	199
Dominioni*	78	20	3,900	32	53
Francuska Republika	139	40	3,480	41	83
Rusko Carstvo	258	173	1,490	80	51
Kraljevina Italija	91	36	2,530	59	37
Sjedinjene Američke Države	512	97	5,280	4	489

* Uključuje četiri dominiona Ujedinjenog Kraljevstva: Kanadu, Južnu Afriku, Australiju i Novi Zeland.

Napomena: Sve su brojke zaokružene.

Za razliku od tablice 1, koja prikazuje samo jednu veličinu kroz dulje razdoblje, tablica 2 prikazuje pet veličina kroz jedinstveno razdoblje. Od svih velikih sila koje su se našle u Prvome svjetskom ratu veličina austro-ugarskog

⁹ Za više vidi *Povijest*, sv. 14., Zagreb 2008.

¹⁰ Za više vidi *Povijest*, sv. 15., Zagreb 2008.

BDP-a predzadnja je na listi, prije talijanskog, ali Italija ima manje stanovnika. Austro-Ugarska ima više stanovnika od Francuske, Italije i Ujedinjenog Kraljevstva (bez dominiona), ali od svih tih država ima manji BDP po stanovniku, s time da osim Italije ima manji i sveukupni BDP. Pogledamo li BDP po stanovniku, Austro-Ugarska je predzadnja – samo Rusija ima manji BDP po stanovniku od nje. Austro-Ugarska je druga po broju djelatnika u primarnom sektoru (Rusija je prva), što je u biti negativan pokazatelj jer se radi o velikoj brojci od čak 70%, što znači da je u slučaju rata Austro-Ugarska prisiljena mobilizirati agrarno stanovništvo i time osjetno smanjiti agrarnu produkciju u najteže vrijeme. Visoki udio stanovnika u primarnom sektoru upućuje i na to da Austro-Ugarska u slučaju rata nije sposobna za veću ratnu industrijsku proizvodnju jer za to naprosto nema industrijskih kapaciteta. Efektivni BDP je onaj koji se ostvaruje isključivo u sekundarnom i tercijarnom sektoru, bez primarnog sektora, što znači da se efektivni BDP dobije tako da se od realnog BDP-a oduzme onaj ostvaren u primarnom sektoru – u tom slučaju realni BDP Austro-Ugarske umanjen za 70% jest efektivni BDP, što znači da je svakoj državi BDP umanjen za najmanje jednu trećinu, osim Ujedinjenom Kraljevstvu i Sjedinjenim Američkim Državama. Time postaje jasno da su jedina dva uistinu moderna gospodarstva ona Ujedinjenog Kraljevstva i Sjedinjenih Američkih Država, koji prednjače u svim pozitivnim gospodarskim pokazateljima, s time da je efektivni BDP SAD-a dva i pol puta veći od drugog efektivnog BDP-a, tj. onog Ujedinjenog Kraljevstva (bez dominiona), što SAD već onda karakterizira kao jedinu svjetsku gospodarsku supersilu. Iako Austro-Ugarska broji 53% stanovništva Sjedinjenih Američkih Država, ona ostvaruje tek 6% efektivnog BDP-a u usporedbi s SAD-om, tj. 15% u usporedbi s Ujedinjenim Kraljevstvom. Iz podataka je očito da je Austro-Ugarska industrijski nerazvijena, gospodarski slaba i agrarna zemlja.

Komparacija dalmatinskih makroekonomskih pokazatelja s ostalim zemljama Austro-Ugarske

Utvrdili smo da je za zapadnoeuropske standarde Austro-Ugarska manje razvijena zemlja, no istodobno je razvijenija od svojih istočnih i južnih susjeda, a mnogo razvijenija od Bliskog i Dalekog istoka. Koristeći se suvremenom terminologijom, Austro-Ugarska je zemlja u razvoju, s izgrađenim infrastrukturnim i komunalnim sustavima te organiziranom državnom upravom koja ipak zaostaje za primjenom novih tehnologija i poslovnih modela ako je usporedimo sa Zapadom.

Postavljaju se dva pitanja. Je li provincijalni BDP po stanovniku jednako raspoređen i, ako nije, koliko pripada Dalmaciji?

Tablica 3. Bruto provincijalni proizvod po provincijama austrijskoga dijela Monarhije 1913. g. (preuzeto iz F. G. GOOD, n. dj., 150.)

Provincija	Provincijalni BDP u milijunima kruna	Provincijalni BDP po stanovniku
<i>Alpske zemlje:</i>		
Donja Austrija	3,011	850
Gornja Austrija	532	626
Salzburg	139	641
Štajerska	750	519
Koruška	220	556
Tirol	655	600
<i>Češke zemlje:</i>		
Češka	5,158	761
Moravija	1,703	648
Šleska	472	619
<i>Južne zemlje:</i>		
Kranjska	230	439
Austrijsko primorje	464	522
Dalmacija	171	264
<i>Karpatske zemlje:</i>		
Galicija	2,546	316
Bukovina	250	310
<i>Austrija (ukupno)</i>	16,301	569

Tablica 3 prikazuje dvije veličine kroz jedinstveno razdoblje, pa ćemo najbolji odgovor na naše pitanje pronaći ako je analiziramo. Već prvi pogled na tablicu ukazuje da ima velikih razlika među provincijama. Najrazvijenija je Donja Austrija, a najnerazvijenija Dalmacija. Razlika između najrazvijenije i najnerazvijenije provincije iznosi 3 puta.¹¹

Razlike između Alpskih zemalja su manje: razlika između najrazvijenije Donje Austrije i najnerazvijenije Štajerske je za 64% u korist Donje Austrije. Razlike u Češkim zemljama još su i manje, tako da je razlika između najrazvijenije Češke (koja je ujedno i druga najrazvijenija provincija prema BDP-u po stanovniku) i najnerazvijenije Šleske 23% u korist Češke.

Razlika između najrazvijenije provincije u južnim zemljama, tj. između Austrijskoga primorja kao najrazvijenijeg i Dalmacije kao najnerazvijenije, nešto je bolja nego na državnoj razini i iznosi 66%. U Karpatskim zemljama razlike između razvijenosti provincija su zanemarive, ali obje su provincije slabo razvijene.

¹¹ Zanimljivost: isto toliko iznosila je i razlika između Zagrebačke županije, koja je najrazvijenija, i Vukovarsko-srijemske županije, koja je najnerazvijenija u Republici Hrvatskoj, 2008. godine (izvor: <http://www.hnb.hr/dsbb/hdsbb.htm>).

Iz ove analize se može donijeti zaključak da je razvijenost države neravnomjerna. Razvijena je u zapadnim i sjevernim provincijama, a nerazvijena u istočnim i južnim provincijama, s time da je apsolutno najnerazvijenija u svojoj najjužnijoj provinciji Dalmaciji.

Porezni prihodi dalmatinskih općina u razdoblju od 1900. do 1908. godine

Analiza prihoda dalmatinskih kotareva i općina

Brzopisna izvješća vrijedan su i opsežan izvor podataka o poreznoj politici dalmatinskih općina. U njima su sadržani prihodi i rashodi dalmatinskih općina po stavkama i brojnosti stanovnika za sve dalmatinske općine. U tablicu je uvršteno svih četrnaest kotareva abecednim redom, a zatim njihovih devedeset općina, također abecednim redom. Kao početna godina uzeta je 1900., a kao završna 1908., nakon čega je u tablicu uvrštena brojnost stanovnika i prihodi za te dvije godine. Broj stanovnika iz 1908. podijeljen je s onim iz 1900., što je ponovljeno i s приходима. Na takav način dobili smo dva bazna indeksa za brojnost stanovnika i za prihode. Zatim su prihodi iz 1908. podijeljeni s brojem stanovnika za istu godinu i na takav smo način dobili porezne prihode po stanovniku. Sve su te radnje ponovljene za svaki kotar, za svaku općinu i Dalmaciju ukupno.

Tablica 4. Razrada poreznih prihoda dalmatinskih općina u razdoblju od 1900. do 1908. godine

Kotar	Općina	Stanov- nika 1900.	Stanov- nika 1908.	Indeks	Prihod 1900.	Prihod 1908.	Indeks	Kruna po st. 1908.
<i>Benkovac</i>	-	33.409	38.481	115	147.609	269.693	183	7
	Benkovac	12.215	14.100	115	69.501	155.117	223	11
	Kistanje	8875	10.049	113	29.547	40.577	137	4
	Obrovac	12319	14.332	116	48.561	73.999	152	5
<i>Dubrovnik</i>	-	37.511	40.939	109	405.204	617.313	152	15
	Cavtat	9.949	10.701	108	43.529	83.170	191	8
	Dubrovnik	11.177	13.194	118	299.968	408.313	136	31
	Lopud	639	350	55	1.626	3.387	208	10
	Mljet	1.623	1.617	100	6.305	14.685	233	9
	Rijeka	2.201	2.507	114	8.544	15.778	185	6
	Slano	1.116	1.105	99	3.917	5.534	141	5
	Ston	5.778	6.394	110	24.011	56.199	234	9
	Šipan	1.100	1.048	95	6.276	16.516	263	16
	Zaton	3.928	4.023	102	11.028	13.731	125	3
<i>Hvar</i>	-	25.690	28.023	109	163.082	315.897	194	11
	Bogomolje	1.155	1.402	121	5.080	26.054	513	19
	Hvar	3.596	3.820	106	26.889	31.943	119	8
	Jelsa	3.577	3.930	110	20.892	38.368	184	10
	Komiža	3.852	4.657	121	25.830	35.825	139	8
	Starigrad	4.723	4.584	97	28.950	64.820	224	14
	Sućuraj	671	714	106	9.686	8.501	88	12
	Vis	4.822	5.257	109	35.368	86.687	245	16

Kotar	Općina	Stanov- nika 1900.	Stanov- nika 1908.	Indeks	Prihod 1900.	Prihod 1908.	Indeks	Kruna po st. 1908.
	Vrboska	3.294	3.641	111	10.397	24.239	222	7
<i>Imotski</i>	<i>Imotski</i>	<i>31.640</i>	<i>36.737</i>	<i>116</i>	<i>144.806</i>	<i>182.377</i>	<i>126</i>	<i>5</i>
<i>Knin</i>	-	<i>46.562</i>	<i>51.608</i>	<i>111</i>	<i>231.179</i>	<i>345.412</i>	<i>149</i>	<i>7</i>
	Drniš*	20.426	23.336	114	106.888	197.429	185	8
	Knin	21.077	22.810	108	100.057	128.220	128	6
	Promina	5.059	5.462	108	24.234	19.763	82	4
<i>Korčula</i>	-	<i>27.936</i>	<i>27.316</i>	<i>98</i>	<i>250.947</i>	<i>385.611</i>	<i>154</i>	<i>14</i>
	Blato	8.837	7.337	83	93.797	137.538	147	19
	Janjina	2.376	2.809	118	17.245	20.748	120	7
	Korčula	6.097	6.485	106	59.065	134.195	227	21
	Kuna	2.305	2.458	107	19.756	29.654	150	12
	Lastovo	1.226	1.384	113	5.741	11.054	200	8
	Orebić	2.064	2.006	97	15.342	16.323	106	8
	Trpanj	1.476	1.318	89	20.260	16.383	81	12
	Velaluka**	3.555	3.555	100	19.741	19.716	100	6
<i>Kotor</i>	-	<i>34.807</i>	<i>37.093</i>	<i>107</i>	<i>263.097</i>	<i>361.044</i>	<i>137</i>	<i>10</i>
	Budva	2.612	2.840	109	17.985	31.766	177	11
	Dobrota	933	1.043	112	6.918	11.325	164	11
	Ercegnovi	7.357	8.412	114	35.103	54.053	154	6
	Grbalj	3.742	3.796	101	13.377	17.410	130	5
	Kotor	5.435	5.418	100	119.035	129.290	109	24
	Krtole	932	1.025	110	3.933	7.020	178	7

Kotar	Općina	Stanov- nika 1900.	Stanov- nika 1908.	Indeks	Prihod 1900.	Prihod 1908.	Indeks	Kruna po st. 1908.
	Lastva***	680	754	111	1.989	2.408	121	3
	Luštica	1.147	1.203	105	6.520	5.642	87	5
	Muo	658	699	106	1.175	10.878	926	16
	Paštrović	2.815	2.862	102	12.487	10.867	87	4
	Perast	1.039	930	90	5.955	8.901	148	10
	Prčanj	683	765	112	6.001	9.268	154	12
	Risan	4.199	4.511	107	18.518	28.767	155	6
	Spič	1.433	1.415	99	7.200	13.113	182	9
	Stolivo	374	347	93	1.420	2.676	188	8
	Tivat	768	1.073	140	5.481	17.662	322	16
<i>Makarska</i>	-	<i>23.211</i>	<i>25.588</i>	<i>110</i>	<i>134.249</i>	<i>191.476</i>	<i>143</i>	<i>7</i>
	Gornje Primorje	10.309	11.016	106	70.578	80.435	152	10
	Makarska	3.811	4.024	107	26.853	40.929	114	7
	Vrgorac	9.091	10.548	116	36.818	70.112	190	7
<i>Metković</i>	-	<i>12.157</i>	<i>14.160</i>	<i>116</i>	<i>103.655</i>	<i>125.414</i>	<i>121</i>	<i>9</i>
	Metković	4.198	4.846	115	75.004	78.558	105	16
	Opuzen	7.959	9.314	117	28.651	46.856	164	5
<i>Sinj</i>	-	<i>46.321</i>	<i>52.516</i>	<i>114</i>	<i>255.747</i>	<i>372.939</i>	<i>146</i>	<i>7</i>
	Sinj	35.600	40.281	113	198.422	296.008	149	7
	Vrlika	10.721	12.235	114	57.323	76.931	134	6

Kotar	Općina	Stanov- nika 1900.	Stanov- nika 1908.	Indeks	Prihod 1900.	Prihod 1908.	Indeks	Kruna po st. 1908.
<i>Split</i>	-	79.166	90.279	114	726.652	1.212.261	167	13
	Kaštel- Lukšić	1.944	2.080	107	20.470	39.718	194	19
	Kaštel- Novi	2.740	3.057	112	23.382	27.585	118	9
	Kaštel- Sućurac	1.898	2.149	113	17.360	24.640	142	11
	Klis	3.775	4.340	115	8.240	16.561	208	4
	Lećevice	5.868	6.616	113	35.145	23.591	67	4
	Muč	7.912	8.767	111	29.408	36.098	123	4
	Omiš	13.247	15.108	114	65.595	154.629	235	10
	Split	22.752	27.243	120	424.826	664.909	157	24
	Šolta	3.171	3.687	116	19.650	14.250	73	4
	Trogir	15.809	17.232	109	82.568	210.007	254	12
<i>Supetar</i>	-	22.654	24.408	108	174.963	241.812	138	10
	Bol	1.795	1.901	106	26.746	22.141	83	12
	Milna	4.500	4.677	104	21.375	24.807	116	5
	Nerežišće	2.257	2.524	112	17.333	23.771	137	9
	Postire	2.158	2.244	104	13.920	15.606	112	7
	Pučišće	3.387	3.620	107	21.028	53.099	253	15
	Selca	3.165	3.951	125	32.466	52.497	162	13
	Supetar	3.057	3.239	106	25.241	35.941	142	11
	Sutivan	2.335	2.252	109	16.854	13.950	83	6

Kotar	Općina	Stanov- nika 1900.	Stanov- nika 1908.	Indeks	Prihod 1900.	Prihod 1908.	Indeks	Kruna po st. 1908.
<i>Šibenik</i>	-	43.227	51.293	119	402.103	552.227	137	11
	Skradin	9.056	10.613	117	53.038	70.972	134	7
	Šibenik	20.360	24.747	123	241.167	390.402	162	16
	Tijesno	6.619	7.545	114	59.213	45.451	77	6
	Vodice	2.101	2.628	125	19.857	19.891	100	8
	Zlarin	5.091	5.760	113	28.828	25.511	88	4
<i>Zadar</i>	-	66.725	75.332	113	491.472	803.261	163	11
	Biograd	6.286	7.495	119	40.918	73.549	178	10
	Nin	6.768	7.388	109	24.147	42.030	174	6
	Novigrad	5.021	5.613	112	21.145	12.694	60	3
	Pag	6.203	7.039	113	37.769	66.936	177	10
	Rab	4.525	4.465	99	47.889	49.339	103	11
	Sali	5.542	6.382	115	13.199	21.589	163	3
	Silba	4.150	4.389	106	8.273	13.451	163	3
	Zadar	28.230	32.551	115	298.132	523.673	176	16
<i>Ukupno</i>	-	527.426	593.784	113	3.788.508	5.974.649	158	10

* Računi iz 1900. su izgorjeli, umjesto njih korišteni su računi iz 1901.

** Broj stanovnika iz 1900. nije dan, pa je korišten broj stanovnika iz 1901.

*** Računi iz 1908. nisu dostavljeni, umjesto njih korišteni su računi iz 1907.

Napomena: Uz porezne prihode te prihode od imovine godine 1909. 17 dalmatinskih općina upravljalo je s 42 općinske zaklade koje su imale ukupni kapital od 712.795 K.

Prema tablici 4 Dalmaciju je 1908. sačinjavalo četrnaest kotareva: Benkovac, Dubrovnik, Hvar, Imotski, Knin, Korčula, Kotor, Makarska, Metković, Sinj, Split, Supetar, Šibenik i Zadar, u kojima je bilo grupirano devedeset općina. Dalmacija je 1908. imala 593 784 stanovnika, što je ukupan indeks rasta 113 u odnosu na baznu godinu. Ukupni prihodi dalmatinskih kotareva iznosili su 5 974 649 kruna, tj. indeks rasta iznosio je 158 u odnosu na baznu godinu. Porezni prihodi dalmatinskih kotareva iznosili su u prosjeku 10 kruna po stanovniku. Najmnogoljudniji dalmatinski kotar je Split, a najveći indeks rasta broja stanovnika imao je kotar Šibenik. Najmanju populaciju imao je kotar Metković, a pad broja stanovnika jedini je imao kotar Korčula. Najveće prihode ostvario je kotar Split, najveći rast prihoda kotar Hvar, a najveće porezne prihode po stanovniku ostvario je kotar Dubrovnik. Najmanje prihode ostvario je kotar Metković, najmanji rast prihoda imao je također kotar Metković, a najmanje porezne prihode po stanovniku imao je kotar Imotski. Porezni prihodi dubrovačkog kotara iznosili su u prosjeku 15 kruna po stanovniku, što ga čini kotarom s najvišim poreznim prihodima po stanovniku. S 31 krunom poreznih prihoda po stanovniku Dubrovnik je najrazvijenija općina u Dalmaciji,¹² a s 3 krune poreznih prihoda po stanovniku Zaton je najnerazvijenija općina u Dalmaciji (zajedno s općinama Lastva, Novigrad, Sali i Silba). Zanimljivo je da se obje nalaze u istom kotaru, što je simboličan primjer za općinske razlike razvijenosti u Dalmaciji. Sličan je primjer u kotaru Kotor, gdje je najveće porezne prihode po stanovniku ostvarila općina Kotor, a najmanje prihode ostvarila je općina Lastva, koja ujedno ima i najmanje porezne prihode po stanovniku. Općina Kotor s poreznim prihodima od 24 krune po stanovniku druga je najrazvijenija općina u Dalmaciji (zajedno s općinom Split), a nalazi se u istom kotaru kao i općina Lastva koja ima najniže porezne prihode po stanovniku od samo 3 krune (zajedno s općinama Zaton, Novigrad, Sali i Silba), što još jednom ukazuje na veliku razliku u općinskim prihodima na malom prostoru.

Detaljna analiza prihoda i rashoda za četiri odabrane dalmatinske općine

Nakon analize tablice 4, u kojoj su dani usporedni podaci za sve dalmatinske kotareve i općine, izabrali smo nekoliko oglednih primjera i njih smo detaljnije analizirali. Izabrane su četiri općine: Benkovac – veća općina u unu-

¹² Moguće objašnjenje za relativno visoke prihode dubrovačke općine leži u brzom razvoju dubrovačke luke nakon 1901., tj. nakon priključenja na bosansko-hercegovački željeznički sustav izgradnjom uskotračne pruge od ratne luke Zelenike (Boka kotorska), koja je išla preko Konavala do luke Gruž i potom prema Hercegovini. U skladu s tim dolazi do brzog rasta dubrovačkoga brodarstva, tj. osnutka novih parobrodarskih tvrtki *Napried* i *Dubrovačke parobrodarske plovidbe*, koje su ostvarivale visoke prihode. Profiti su znali iznositi od 13 do 17%. Samo Društvo *Napried* zapošljavalo je 185 pomoraca bez činovnika na kopnu. Vidi Oliver FIJO, *Parobrodarstvo Dalmacije 878-1918.*, Zadar 1962.; Nikša MOJAŠ, *Dubrovačko parobrodarstvo i parobrodarsko društvo 'Napried'*, magistarska radnja, Zadar 2009.; Ivo RADOJE, *Dubrovačka parobrodarska plovidba*, magistarska radnja, Zadar 2007.

trašnjosti Dalmacije, Split – općina na području velikoga grada, Vrgorac – manja općina u unutrašnjosti Dalmacije i otočna općina Vis. Koristeći se Brzopisnim izvješćima kao izvorima, izrađene su četiri tablice: tablica 5 za općinu Benkovac, tablica 6 za općinu Split, tablica 7 za općinu Vrgorac i tablica 8 za općinu Vis.

Svim je tablicama zajedničko da je građa podijeljena u dvije velike skupine *Prihodi* i *Rashodi*, a na kraju tablice zajednički je izračun tih skupina. Skupina *Prihodi* dijeli se na sljedeća polja: *Početni pretičak god. 1908.* – riječ je o višku prihoda koji je općina ostvarila u prijašnjoj godini; *Imovina* – razni prihodi od imovine konkretne općine; *Javni naslovi* – prihodi od komunalija i administrativnih poslova; *Priraz izravnim porezima* – standardni općinski priraz čija osnovica varira od općine do općine; *Priraz na potrošnju i uvozarina*, tj. priraz na potrošnju. To je porez koji plaća samo krajnji kupac gotovog proizvoda. Uvozarina je oblike carine; *Razni* – ostali manji oblici prihoda koji nisu navedeni; *Rabote* – prihodi od ostvarenog rada članova općine; *Skupa* – zbroj svih prihoda.

Skupina *Rashodi* dijeli se na dvanaest stavki, s time da se jedna stavka dijeli u dvije podskupine: *Početni nedotičak god. 1908.* – riječ je o manjku koji je općina ostvarila u prijašnjoj godini; *Imovina* – rashod za održavanje općinske imovine; *Uprava* – rashod za plaće i poslovanje zaposlenika općine; *Siromaštvo* – oblik socijalne pomoći; *Nauk* – za stipendije učenicima i održavanje školskih zgrada; *Gradnje a) u novcu* – za komunalne radove i *Gradnje b) u rabotama* – za rad; *Sigurnost* – rashodi za općinske čuvare reda; *Bogoštovlje* – za održavanje crkava, procesije i blagdane; *Dugovi i kamate* – za podmirenje glavnice i kamata; *Povjereni djelokrug* – za razne općinske ovlasti u šumarstvu, poljoprivredi, komunalijama, cestama itd.; *Razni*: za ostale manje rashode koji nisu navedeni; *Skupa* – zbroj svih rashoda. Dva polja koja nisu unutar ove dvije skupine su: *Konačni pretičak ili nedotičak god. 1908.* – riječ je o pozitivnoj ili negativnoj razlici između prihoda i rashoda, i *Postotak izravnim porezima*.

Navedenim tablicama pojedinačno ćemo analizirati prihode i rashode, a potom će se oni komparirati i sistematizirati.

Tablica 5. *Prihodi i rashodi općine Benkovac u krunama za godinu 1908.*

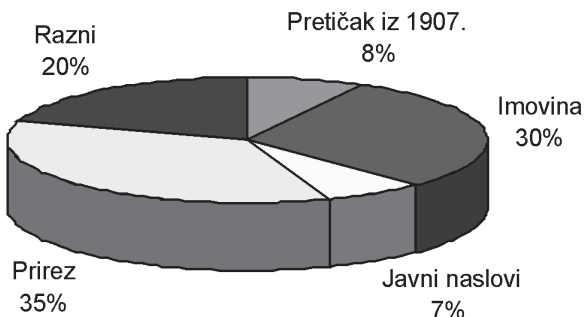
Prihodi		Rashodi	
Početni pretičak god. 1908.	12.118	Početni nedotičak god. 1908.	-
Imovina	46.296	Imovina	53.410
Javni naslovi	10.550	Uprava	13.374
Prerez izravnim porezima	54.772	Siromaštvo	16.679
Prerez na potrošnju i uvozarina	-	Nauk	7.386
Razni	31.430	Gradnje a) u novcu	24.089
Rabote	-	b) u rabotama	-
		Sigurnost	6.662
		Bogoštovlje	2.350
		Dugovi i kamate	-
		Povjereni djelokrug	16.754
		Razni	6.761
Skupa	155.117	Skupa	147.489
Konačni pretičak ili nedotičak god. 1908.			7.628
Postotak prireza			112

Napomena: U originalu sve su brojke izražene u krunama i hellerima, koji su zaokruženi radi lakše čitljivosti. To se odnosi i na tablice 6, 7 i 8.

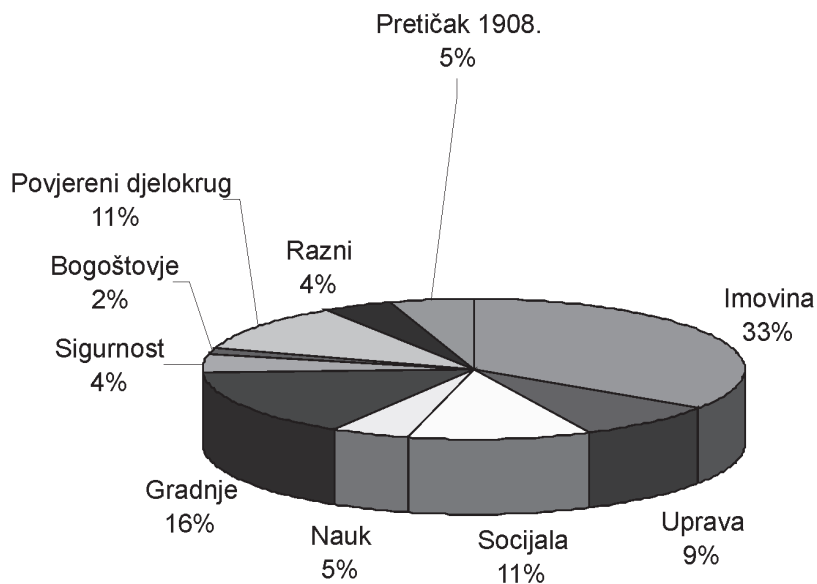
Prihodi od imovine predstavljaju 30% prihoda za općinu **Benkovac**, prihodi od javnih naslova 7%, prerez izravnim porezima 35% i razni prihodi 20%. Općina Benkovac ostvarila je pretičak iz 1907. za 1908. koji je pridonio 8% prihoda. Prihodi na potrošnju, uvozarine i rabote nisu ostvareni.

Rashodi općine Benkovac 1908. na imovinu iznosili su 33%, za upravu 9%, za socijalu 11%, za nauk 5%. Rashodi za gradnje u novcu iznosili su 16%, dok gradnji u rabotama nije bilo. Za sigurnost je potrošeno 4%, za bogoštovlje 2%, rashoda za dugove i kamate nije bilo, dok je na povjereni krug djelatnosti potrošeno 11%. Općina je na razne obveze potrošila 4%, a ostvarila je i proračunski višak od 5%.

Grafikon 1 - Struktura prihoda općine Benkovac 1908.



Grafikon 2 - Rashodi općine Benkovac 1908.



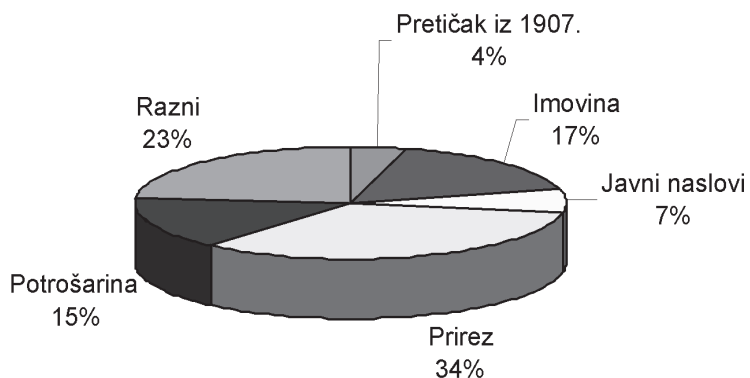
Tablica 6. *Prihodi i rashodi općine Split u krunama za godinu 1908.*

Prihodi		Rashodi	
Početni pretičak god. 1908.	27.200	Početni nedotičak god. 1908.	-
Imovina	110.657	Imovina	44.170
Javni naslovi	47.309	Uprava	56.678
Prerez izravnim porezima	222.094	Siromaštvo	81.739
Prerez na potrošnju i uvozarina	101.659	Nauk	70.992
Razni	156.018	Gradnje a) u novcu	91.203
Rabote	-	b) u rabotama	-
		Sigurnost	82.455
		Bogoštovlje	5.448
		Dugovi i kamate	118.588
		Povjereni djelokrug	2.202
		Razni	92.768
Skupa	664.909	Skupa	646.248
Konačni pretičak ili nedotičak god. 1908		18.660	
Postotak prireza		146	

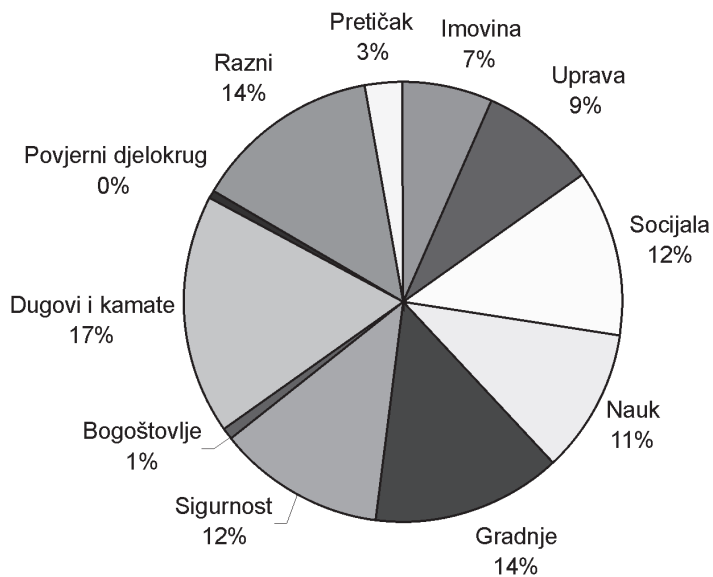
Prihodi od imovine predstavljaju 17% prihoda za općinu **Split**, prihodi od javnih naslova 7%, prerez izravnim porezima 34%, prihodi na potrošnju i uvozarine 15% i razni prihodi 23%, a prihodi od rabote nisu ostvareni. Općina Split ostvarila je pretičak iz 1907. za 1908. koji je pridonio 4% prihoda.

Rashodi općine Split 1908. na imovinu iznosili su 7%, za upravu 9%, za siromaštvo 12%, za nauk 11%. Rashodi za gradnje u novcu iznosili su 14%, dok gradnji u rabotama nije bilo. Za sigurnost je potrošeno 12%, za bogoštovlje 1%, za dugove i kamate 17%, na povjereni krug djelatnosti 0,5%, na razne obveze 14%, a općina je ostvarila i proračunski višak od 3%.

Grafikon 3 - Prihodi općine Split 1908.



Grafikon 4 - Rashodi općine Split 1908.



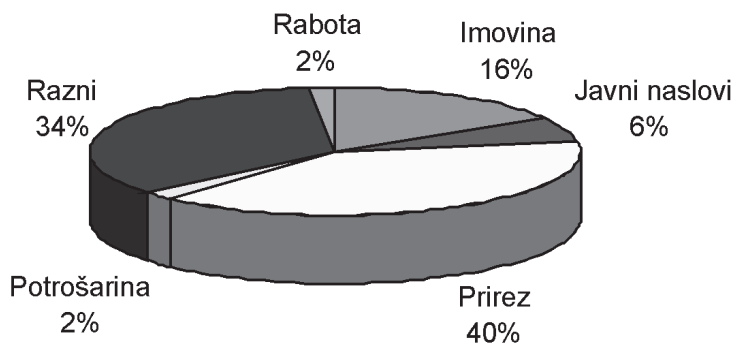
Tablica 7. *Prihodi i rashodi općine Vrgorac u krunama za godinu 1908.*

Prihodi		Rashodi	
Početni pretičak god. 1908.	-	Početni nedotičak god. 1908.	-
Imovina	11.475	Imovina	7.390
Javni naslovi	4.081	Uprava	15.702
Prerez izravnim porezima	27.700	Siromaštvo	10.354
Prerez na potrošnju i uvozarina	1.621	Nauk	3.419
Razni	24.067	Gradnje a) u novcu	2.942
Rabote	1.165	b) u rabotama	1.165
		Sigurnost	6.896
		Bogoštovlje	506
		Dugovi i kamate	490
		Povjereni djelokrug	1.523
		Razni	15.759
Skupa	70.112	Skupa	66.151
Konačni pretičak ili nedotičak god. 1908			3.961
Postotak prireza			170

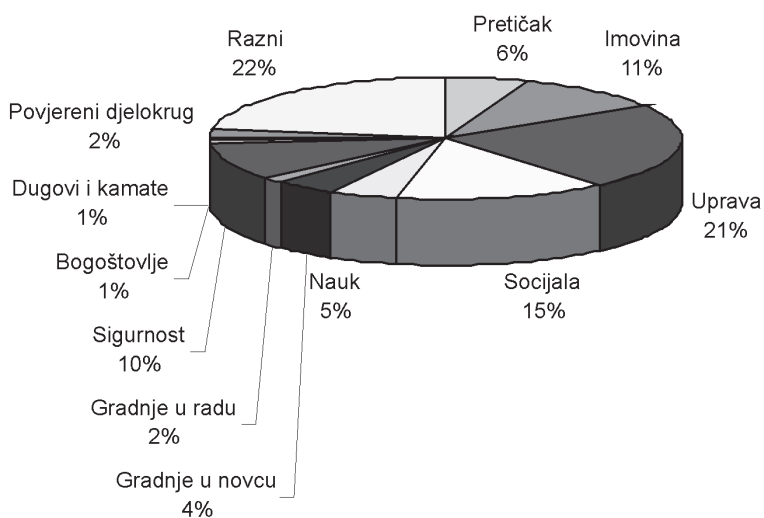
Prihodi od imovine predstavljaju 16% prihoda za općinu **Vrgorac**, prihodi od javnih naslova 6%, prerez izravnim porezima 40%, prihodi na potrošnju i uvozarine 2% i razni prihodi 34%, a prihodi od rabote 2%. Općina Vrgorac nije ostvarila pretičak iz 1907. za 1908. godinu.

Rashodi općine Vrgorac 1908. na imovinu iznosili su 11%, za upravu 21%, za siromašne 15%, za nauk 5%. Rashodi za gradnje u novcu iznosili su 4%, dok su za gradnju u rabotama iznosili 2%. Za sigurnost je potrošeno 10%, za bogoštovlje 1%, za dugove i kamate 1%, dok je na povjereni krug djelatnosti potrošeno 2%, a na razne obveze 22%. Općina je ostvarila i proračunski višak od 6%.

Grafikon 5 - Prihodi općine Vrgorac 1908.



Grafikon 6 - Rashodii općine Vrgorac 1908.



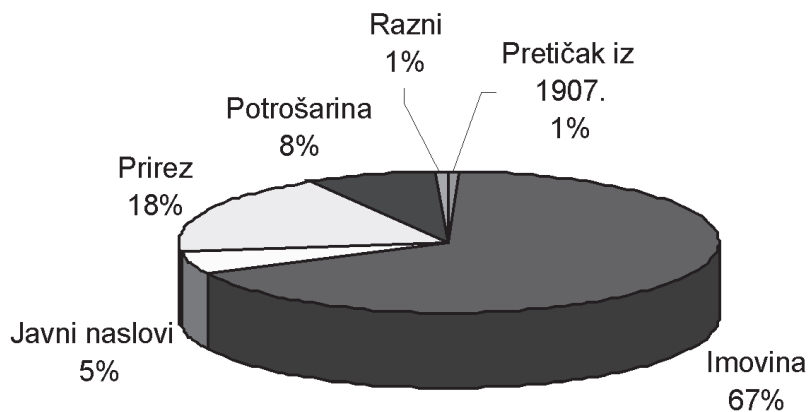
Tablica 8. *Prihodi i rashodi općine Vis u krunama za godinu 1908.*

Prihodi		Rashodi	
Početni pretičak god. 1908.	578	Početni nedotičak god. 1908.	-
Imovina	57.903	Imovina	6.665
Javni naslovi	4.708	Uprava	10.476
Prerez izravnim porezima	15.945	Siromaštvo	5.837
Prerez na potrošnju i uvozarina	6.819	Nauk	7.137
Razni	731	Gradnje a) u novcu	8.175
Rabote	-	b) u rabotama	-
		Sigurnost	9.384
		Bogoštovlje	-
		Dugovi i kamate	35.026
		Povjereni djelokrug	123
		Razni	1.030
Skupa	86.687	Skupa	83.856
Konačni pretičak ili nedotičak god. 1908			2.831
Postotak prireza			118

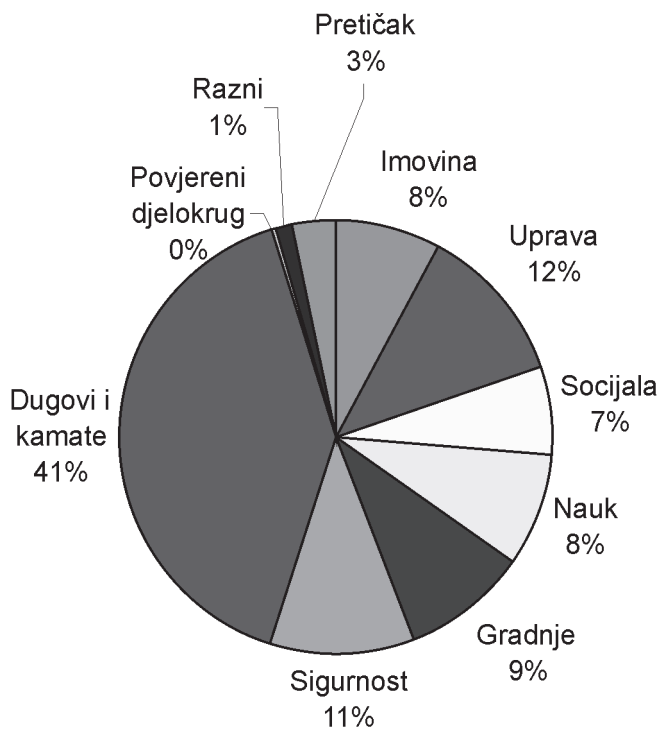
Prihodi od imovine predstavljaju 67% prihoda za općinu **Vis**, prihodi od javnih naslova 5%, prerez izravnim porezima 18%, prihodi na potrošnju i uvozarine 8% i razni prihodi 1%, a prihodi od rabote nisu ostvareni. Općina **Vis** ostvarila je pretičak iz 1907. za 1908. koji je pridonio 1% prihoda.

Rashodi općine **Vis** 1908. na imovinu iznosili su 8%, za upravu 12%, za siromašne 7%, za nauk 8%. Rashodi za gradnje u novcu iznosili su 9%, dok rashoda za gradnju u rabotama nije bilo. Za sigurnost je potrošeno 11%, za bogoštovlje rashoda nije bilo, za dugove i kamate potrošeno je 41%, na povjereni krug djelatnosti 0,1% i na razne obveze 1%, a općina je ostvarila i proračunski višak od 3%.

Grafikon 7 - Prihodi općine Vis 1908.



Grafikon 8 - Rashodi općine Vis 1908.



Najveći udio prihoda od imovine ostvarila je općina Vis, više od dvije trećine svih prihoda, dok je općina Benkovac od imovine ostvarila gotovo trećinu prihoda. Općine Split i Vrgorac ostvarile su skoro identične prihode od imovine, što može značiti dvije stvari: ili da su općine Benkovac i Vis bogate imovinom, ili da ostvaruju slabe prihode iz drugih izvora zbog čega je udio imovine u njihovim prihodima tako visok. Sve su općine ostvarile podjednake prihode od javnih naslova. Općine Benkovac, Split i Vrgorac ostvarile su podjednake prihode od prireza, dok je općina Vis ostvarila upola manje, što dovodi do zaključka da je općina Benkovac bogata imovinom i prireznim prihodima, a općina Vis ima slabe porezne prihode koje nadoknađuje velikim prihodima od imovine. Općina Vrgorac ostvarila je najveći udio u raznim prihodima od svih općina, dok su općine Benkovac i Split ostvarile podjednake "razne" prihode u relativnom smislu, a općina Vis gotovo da i nije imala raznih prihoda. Najviše prihode na potrošnju i uvozarine ostvarila je općina Split, općina Vis upola manje, općina Vrgorac zanemarivu količinu, a općina Benkovac ih uopće nije ostvarila. Kratki pogled na tablicu 4 dovoljan je da rasvijetli ovo stanje. Kako su porezni prihodi po stanovniku najviši upravo u općini Split, za pretpostaviti je da stanovništvo te općine uživa i najvišu kupovnu moć jer kako kupovna moć stanovnika pada, u skladu s time padaju i prihodi od potrošnje. Jedina općina koja je ostvarila prihode od rabota je općina Vrgorac. Od razmatranih općina upravo ona ima najmanje prihode po stanovniku, pa je za pretpostaviti da se zbog toga jedina služi već starom i gotovo odbačenom praksom radne obveze. Međutim, treba naglasiti da su ti prihodi bili izrazito mali. Od analiziranih općina relativno najveći višak ostvarila je općina Benkovac.

Najveći udio rashoda na imovinu imala je općina Benkovac, dok su općine Split, Vrgorac i Vis imale podjednake postotke rashoda, i to tri puta manje ako se usporede s onima općine Benkovac. Općina Benkovac imala je i velike prihode od imovine, tako da su te stavke izjednačene. Zanimljivo da općina Vis, koja je imala apsolutno najveće prihode od imovine, ujedno ima najmanje rashode za tu istu imovine. Općine Benkovac, Split i Vis imale su postotno podjednake troškove za upravu, dok je općina Vrgorac, koja je najnerazvijenija, za upravu trošila – izraženo u postocima – dvostruko više od ostalih općina. Na tu činjenicu utječu dva čimbenika. Prvi je da je općina Vrgorac imala relativno malene prihode, pa je zbog toga trošak uprave imao veliki relativni udio u rashodima. Drugi je razlog bio u tome što je vrgoračka općinska uprava ipak bila rastrošnija od drugih jer općina Vis ima neznatno veće troškove, a za trećinu manje troši za svoju upravu. Dok su općine Benkovac i Split imale relativno podjednake rashode za socijalne potrebe svojih općinara, općina Vrgorac imala je najveće, što ne iznenađuje jer se radi o najnerazvijenijoj od promatranih općina; općina Vis imala je najmanje rashode za socijalu. Najrazvijenija općina Split imala je i najveće troškove za nauk, dok je druga najrazvijenija od promatranih općina, općina Vis, imala nešto manje. Općine Benkovac i Vrgorac izdvajale su za nauk upola manji postotak od prije navedenih općina. Najveća izdvajanja za gradnju u novcu imale su općine Benkovac i Split, dok

je općina Vis imala nešto manje, a osjetno manje izdvajala je općina Vrgorac. Jedina općina koja je izdvajala za gradnju u rabortama je općina Vrgorac, ali taj je udio dosta malen. Općine Split, Vrgorac i Vis potrošile su podjednake udjele na sigurnost, dok je općina Benkovac potrošila upola manje. Najveće rashode za bogoštovlje imala je općina Split, što je i za očekivati jer ona posjeduje najveći broj sakralnih objekata, podjednake su rashode imale općine Benkovac i Vrgorac, dok općina Vis uopće nije imala troškova za bogoštovlje. Općine Benkovac i Vrgorac gotovo da nisu imale kreditnih zaduženja, dok je općina Split za dugove i kamate trošila skoro petinu proračuna; rekorderka je ipak općina Vis koja je za istu stavku izdvajala gotovo polovicu troškova. Iz ovoga se da zaključiti kako je općina Vis podigla poveći kredit kako bi poboljšala svoje financijsko stanje, koji je najvjerojatnije uložila u imovinu, te zbog toga ima visoki udio prihoda od imovine. Iznos potrošen za povjereni krug djelatnost jako je mali za tri općine: Split, Vrgorac i Vis. S druge strane općina Benkovac potrošila je nekoliko puta veći iznos za povjereni krug djelatnosti. Rashodi za razne obveze najviši su bili u splitskoj općini, gotovo tri puta manji u općini Benkovac i sedam puta manji u općinama Vrgorac i Vis. Sve su četiri općine ostvarile proračunski višak, i to ovim redoslijedom: općina Benkovac, općina Vis, općina Split i općina Vrgorac.

Još jedan indikator porezne snage pojedine općine možemo vidjeti iz tablice 9 koja iskazuje koliko je prosječni birač plaćao državnih i lokalnih poreza. Ova tablica jasno ukazuje na veliki raskorak između seoskih i gradskih općina. U ovom je slučaju to još razvidnije jer postoje odvojeni podaci za gradski i seoski dio općine Zadar. Prema statistici koju je pripremila Namjesništvo za izbornu reformu za Dalmatinski sabor, stanje po općinama zadarskoga kotara bilo je sljedeće:¹³

Tablica 9. Broj stanovnika i birača u zadarskom kotaru

Općina	Broj stanovnika	Broj birača	Plaćeno poreza 1912.	Visina poreza po biraču
Biograd	8.629	966	19.591	20,3
Nin	8.668	842	18.384	21,8
Novigrad	6.709	828	14.114	17,1
Pag	7.462	713	17.665	24,8
Rab	5.099	672	11.716	17,4
Sali	6.875	651	7.747	11,9
Silba	4.076	326	7.040	21,6
Zadar – grad	13.191	1.125	406.447	361,3
Zadar – sela	22.536	2.884	50.247	17,4
Ukupno:	83.248	9.656	552.951	57,3

¹³ DAZd, Fond STAMPE, br. 205/57, 21. 1. 1914. O pokušaju izborne reforme za Dalmatinski sabor 1914. godine vidi Ante BRALIĆ, *Zadarsko novinstvo uoči Prvog svjetskog rata*, magistarska radnja, Zagreb 2002., 85.-89.

Iz tablice je vidljivo da grad Zadar akumulira najveći dio bogatstva u kotaru, tj. zadarski birači plaćaju 73,5% izravnih poreza ili sedam puta više od kotarskog prosjeka ili 21 put više od svojih sugrađana iz seoskog dijela općine.¹⁴

Što na kraju možemo zaključiti? Istraživanje poreznih prihoda dalmatinskih općina pokazalo se kao veoma zahvalan rad koji je rasvijetlio mnoge pojave vezane uz dalmatinsko gospodarstvo i njegov odnos s gospodarstvom Austro-Ugarske, osobito austrijskoga dijela Monarhije, i gospodarstvima stranih zemalja. Ovaj je rad potvrdio već prije postavljene hipoteze o makroekonomskoj slici Dalmacije i austrijskoga dijela Monarhije kojemu je Dalmacija pripadala.

Austro-Ugarska kao 70% agrarna zemlja nije bila jedna od razvijenijih država Europe. Njezini makroekonomski pokazatelji, kao što su BDP, BDP po stanovniku i udio stanovnika u primarnom sektoru, stavljaju je u rang srednje razvijene europske zemlje. Ali ako Austro-Ugarsku uspoređujemo s europskim velesilama (Francuska, Velika Britanija, Njemačka i Rusija), onda se ona nalazi na samom začelju, s boljim makroekonomskim pokazateljima jedino od Ruskoga Carstva.

Unutar Austro-Ugarske, a posebno austrijskoga dijela Monarhije, postoje velike regionalne razlike. Nemaju sve provincije jednaki stupanj gospodarskoga razvoja i postoje velike oscilacije između razvijenih i nerazvijenih provincija. Takve regionalne razlike ponajviše se osjete u Dalmaciji, koja tri puta zaostaje za najrazvijenijom austrijskom provincijom Donjom Austrijom.

Unutar Dalmacije također postoje velike regionalne razlike. Usporedbom poreznih prihoda između dalmatinskih općina vidljivo je da je razlika između one s najvišim i one s najmanjim poreznim prihodima čak deset puta. Ipak, treba naglasiti kako su to porezni prihodi po stanovniku općina, a ne BDP po stanovniku, tako da to ne može biti apsolutna brojka zbog razlika u poreznom opterećenju i prihodima. Za procijeniti je da je razlika u BDP-u po općinama ipak iznosila nešto manje od razlike u poreznim prihodima, ali to ne mijenja činjenicu da je razlika veoma visoka, a ako se uzme u obzir da se radi o relativno malom prostoru, ona postaje iznenađujuća. Najrazvijenije su općine na prostoru velikih gradova, dok su najnerazvijenije u Dalmatinskoj zagori i na udaljenijim dalmatinskim otocima.

¹⁴ Kako je u Dalmaciji za općinske i saborske izbore bio na snazi kurijalni izborni sustav, koji je favorizirao bogatije slojeve pučanstva, to je imalo krupne političke, pa i nacionalne posljedice. Naime, manjina bogatijeg gradskog, i to u načelu priobalnog, stanovništva imala je dominantnu ulogu u političkome životu pokrajine. Što se tiče zadarske općine, ova činjenica imala je još krupniju posljedicu. Iako su zadarski Talijani činili jedva 30% stanovništva, oni su zbog svoje materijalne nadmoći mogli upravljati zadarskom općinom, pa je i zbog te činjenice zadarska općina jedina ostala u talijanskim rukama u Dalmaciji. Vidi A. BRALIĆ, "Zadarski *fin-de siècle* – Političke i društvene prilike u Zadru i Dalmaciji uoči Prvog svjetskog rata", *Časopis za suvremenu povijest*, 39, br. 3, Zagreb 2007., 731.-775.

Kada se dalmatinske općine usporede s austrijskim provincijama, pokazatelji su poražavajući. Naime, najnerazvijenije dalmatinske općine zaostaju oko tri puta za dalmatinskim prosjekom, a najrazvijenije prednjače za oko tri puta nad dalmatinskim prosjekom, što znači da najsiromašnije dalmatinske općine zaostaju oko deset puta za najrazvijenijom austrijskom provincijom, dok se najrazvijenije dalmatinske općine približavaju prosjeku Donje Austrije, najrazvijenije austrijske pokrajine.

Unatoč svim ovim pokazateljima Dalmacija nije najsiromašnija europska pokrajina, jer na jugu i istoku Europe postoje još siromašnije pokrajine, što se pokazalo već deset godina poslije – stvaranjem jugoslavenske države.

SUMMARY

THE BUDGETS OF THE DALMATIAN MUNICIPALITIES AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY (1900-1908)

This article analyzes the budgetary revenues and expenses of Dalmatian municipalities at the beginning of the 20th century. A summary overview is provided of the budgets of all 90 Dalmatian municipalities and of the 14 districts to which they belonged. The year 1900 is chosen as the starting point of the analysis and the year 1908 is chosen as the endpoint. Along with this an index of population growth or decline is provided as well as of budgetary revenues and expenses during this eight year period. For four Dalmatian municipalities, Vrgorac, Benkovac, Vis and Split, a detailed review of budget items is provided. For the municipality of Zadar, a review of data concerning direct taxes paid by inhabitants is given, that is of individuals who by virtue of paying taxes have the right to vote. This analysis clearly shows the economic dominance of towns over villages. Namely, the urban voter pays 21 times more direct tax than the voter from the villages in the municipality. Because the municipal curial electoral system favoured the wealthier classes, this had a large impact on Dalmatian political life. All data presented is compared to the GDP statistics for the Austrian lands of the Monarchy as well as with the wider European context.

Key words: budget, Dalmatian municipalities, early 20th century, district of Zadar, GDP of the Austrian lands